

SURİYE’DE DEĞİŞİM ÇABALARI: BİR BAĞLAM VE SÜREÇ ANALİZİ

Berna SÜER*

Özet

Bu çalışma ile rejimin dış güçlerin komplosu olarak nitelendirdiği “kriz”, muhalefetin ise devrim olarak nitelendirdiği Suriye “ayaklanmaları” Suriye’nin kendi kapasitesinin çok üstünde oluşturduğu güçlü bağlamı ve kaçınılmaz olarak karşı karşıya kaldığı zorlu süreç içinde analiz edilmektedir. Suriye rejiminin içeriden ve dışarıdan değişim baskısına karşılık bu kadar dirençli olması, rejimin uzun yıllardan beri kendisini konumlandığı içsel ve dışsal bağlama bağlanmaktadır. Güçlü zeminine rağmen Suriye’nin içinden geçtiği zorlu sürecin bir ölçüde Beşar Esad’ın tercihleri ile şekillendiği, diğer yandan Suriye’nin içinde bulunduğu tarihi, sosyal, siyasi ve ekonomik yapıdan da etkilendiği anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye Ayaklanmaları, Arap Baharı, Olgunlaşma Teorisi

STRUGGLE FOR CHANGE IN SYRIA: A CONTEXT AND PROCESS ANALYSIS

Abstract

This study analyzes the Syrian “crisis”, as identified by the Syrian regime or the Syrian “uprising”, as titled by the opposition. In this analysis, the formidable context of Syria, both internal and external, and the inevitable process of change at the front of it are taken into account. It is argued that the reason behind Syrian regime’s resistance against the demands for change is depended on its internal and external contexts, which have been shaped in years. It is expressed that the though change process in Syria has been conducted by Bashar Esad’s choices on the one hand, but also shaped through the Syrian historical, social, political and economic structure on the other.

Key Words: Syrian Uprising, Arab Spring, Ripeness Theory

* Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 6, Sayı 2, 2012

Giriş

Suriye, 2011 yılına damgasını vuran Arap ayaklanmalarının etkisini 2012 yılına da taşıyarak hala değişim rüzgârı ile savrulmaktadır. Ülkesindeki değişim isteklerine şiddet ve baskı ile cevap veren Beşar Esad'ın bu tutumu hem bir tercih meselesi iken diğer yandan Suriye'nin içinde bulunduğu tarihi, sosyal, siyasi ve ekonomik yapıdan da kaynaklanmaktadır. Bu makalede ülkenin yapısal bağlamı göz önünde bulundurularak ve yaşanan zorlu süreçteki tercihler irdelenerek Suriye'deki değişim çabaları analiz edilecektir.

Bağımsızlığını 1946 yılında kazanan Suriye'nin 1950'li ve 1960'lı yılları, arka arkasına yaşadığı darbelerle ülkenin istikrarsız dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu istikrarsız dönemden sonra 1970 yılındaki askeri darbe akabinde Hafız Esad'ın ülkede sağladığı düzen ve istikrar, rejimin tüm otoriterliğine rağmen kabul görmüştü. Bu istikrarı, 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başında rejimin Müslüman Kardeşler ile Hama ve Humus'ta giriştiği mücadele dahi bozamamış; rejimin bu mücadelesi bir anlamda rejimi sağlamlaştırma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmişti.

Hafız Esad'ın otoriter rejimi Haziran 2000 yılına kadar devam etmiş ancak ölümü ile oğlu Beşar Esad rejimin başına geçmiştir. Beşar Esad ülkede var olan reform ihtiyacına yönelik olarak 2001 yılında “Şam Baharı” ile açılım yapmaya çalışsa da tabir-i caiz ise rejimin eski tüfekleri ile karşı karşıya gelmeye çekindiği için bu süreç istenildiği gibi sonuçlanmamıştır. Bundan sonra da Beşar'ın kendi konumunu güçlendirme süreci başlamış; bu süreç yavaş yavaş reformlara karşı çıkan grubu rejimden uzaklaştırarak reform umutlarını taze tutarken diğer yandan Beşar'ın var olan sisteme angaje olmasını sağladığı için reform çabalarını engellemiştir. Bu nedenle Suriye içinde var olan muhalif grubun 2005 yılındaki “Şam Deklarasyonu” sonuçsuz kalmış ve oluşturulan konseyin bazı üyeleri hapse mahkûm edilmişti. Bunlar arasında şu andaki muhalif grupta da yer alan Mişel Kilo¹ da bulunmaktaydı. O dönemde Beşar Esad kendisine yöneltilen eleştirilere cevaben bugün yaptığı gibi Suriye'nin reform sürecinin içinde olduğunu ancak hızlı ilerleyemeyeceklerini söylüyordu.

Sonuç olarak Suriye'de zaten muhalif gruplar mevcuttu. Ancak düşük yoğunluklu bir mücadele içindeydiler. Bu gruplar içinde hem seküler hem dini, hem Arap hem Kürt muhalifleri görmek mümkündü. O dönemde de “Şam Deklarasyonu Ulusal Meclisi” oluşturulmuştu. “Arap Baharı” denilen ancak Arap ayaklanmaları olarak nitelenmesi daha doğru olan olgu Suriye'ye Mart 2011'de geldiğinde Suriye muhalefeti daha önceki çabalarını tekrarlayacaktı. Ama zamanla muhalefet bunun da ötesine geçerek gösteriler yapmaya başlayacak ve

¹ Bk.: <http://faculty-staff.ou.edu/L/Joshua.M.Landis-1/syriablog/2006/05/michel-kilo-patriot.htm> ve Ufuk Ulutaş, Selin M. Bölme (ed.), “Suriye'de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya”, *SETA Kim Kimdir?*, Sayı 3, Şubat 2012, s. 112-113

yerel koordinasyon komiteleri ağı oluşturacaktır. 2 Ekim 2011 tarihi itibari ile de Suriye Ulusal Konseyi oluşturularak bir ileriki aşamaya geçilecektir.

Bu çalışmada Suriye muhalefeti genellemesi yapılsa da muhalefetin tek ses olmadığı gözden kaçırılmamalıdır. İkinci olarak Suriye’de toplumu, rejim ve muhalefet taraftarı olarak ikiye ayırmak da tabloyu doğru yansıtmayacaktır. Ülkede hala kararsız olarak niteleyebileceğimiz büyük bir çoğunluk mevcuttur. Bu çoğunluğun süreç içindeki tavrı Suriye’de değişimin yönünü de belirleyecek önemli bir faktördür.

Bu analizde rejimin dış güçlerin komplosu olarak nitelendirdiği “kriz”, muhalefetin ise devrim olarak nitelendirdiği Suriye “ayaklanmaları” Suriye’nin kendi kapasitesinin çok üstünde oluşturduğu güçlü bağlamında ve kaçınılmaz olarak karşı karşıya kaldığı zorlu süreç göz önünde tutularak değerlendirilecektir. Suriye rejiminin içeriden ve dışarıdan değişim baskısına karşılık bu kadar dirençli olması rejimin uzun yıllardan beri kendisini konumlandığı içsel ve dışsal bağlama bağlanmaktadır. Ancak bu güçlü zemine rağmen Suriye’nin oldukça zorlayıcı bir süreçten geçtiği de aşikârdır. Bu sürecin analizinde olgunlaşma teorisinden yararlanılacaktır.

Temel olarak uyuşmazlıkların çözümünde zamanlamanın önemine işaret eden olgunlaşma teorisi, sorunların olgunlaşmadan çözülmeye çalışılmasının beyhude çabalar olacağını ileri sürmektedir.² Böylece olgunlaşma şartı, sorunların başarılı bir biçimde çözümü için tek başına yeterli olmayan, ancak oldukça kritik bir şart olarak ortaya konmaktadır.

Teoride olgunlaşma bir takım şartlara bağlanmıştır: Birincisi sorunda çıkmazlık noktası, ikincisi bir çıkış noktasının algılanması ve üçüncüsü bu süreçleri yönetecek yetkin kişilerin varlığı. Görüldüğü üzere olgunlaşma süreci hem çıkmazlık noktası gibi objektif şartları hem de yetkin kişilere ve algılara vurgusu ile subjektif şartları içinde barındırarak süreçleri anlamlandırmada bize daha bütüncül bir yöntem sunmaktadır.

Olgunlaşma ile ilgili bir takım çalışmalar tarafların ancak tek başlarına sorunu devam ettirerek ve tırmandırarak istedikleri sonuca varamayacaklarını anladıklarında müzakere seçeneğini düşünmeye başlayacaklarını ortaya koymaktadır.³ Bu senaryoda özellikle sorunda şiddetin artışı ve taraflar arasındaki askeri dengelerin değişmesi sürecin olgunlaşmasında önemli etkenlerdir.⁴

² I. William Zartman, “Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond”, Paul Stern and Daniel Druckman (ed.), *International Conflict Resolution after the Cold War*, (National Academies Press, 2000), s. 225

³ Christopher Mitchell, “The Right Moment: Notes on Four Models of ‘Ripeness’”, *Global Society*, Cilt 9, Sayı 2, Kış 1995

⁴ I. William Zartman, “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”, John Darby and Roger MacGinty (ed.), *Contemporary Peacemaking, Conflict, Violence and Peace Processes*, (Palgrave, 2003)

Diğer bir takım çalışmalara göre ise bahsi geçen objektif şartlar olgunlaşma için yeterli değildir; olgunlaşma ancak ve ancak tarafların kişisel-psikolojik seviyelerinde aranmalıdır; diğer bir deyişle olgunlaşma ancak bir tarafın sorunu tirmandırmaktan ziyade yumuşatmaya karar vermesi ve bunu taahhüt etmesi ile mümkündür.⁵

Sorunların çözümünde olgunlaşma teorisi perspektifinden Suriye'ye bakıldığında buradaki sorunun artık çıkmaza girdiğini, ancak çıkış noktasının hala belirsiz olduğunu ve süreci yönetecek, istekli olmalarına rağmen yetkin muhalif grupların ve uluslararası aktörlerin var olmadığını görüyoruz. Olgunlaşma perspektifinden Suriye'nin yaşamakta olduğu zorlu süreci irdelemen önce Suriye'nin içinde bulunduğu tarihi, sosyal, siyasi ve ekonomik yapının anlaşılması bu süreçteki tercihleri anlamlandırmak adına önemlidir.

SURİYE'NİN BAĞLAMSAL KONUMU

Suriye birçok özelliği ile Ortadoğu'nun, sahip olduğu kapasiteye nazaran güçlü sıfatı ile anılan nadir ülkelerinden biridir. Suriye'deki mevcut rejim Baas Partisi, ordu ve bürokrasiden oluşan üçlü sacayağı ile kamusal alanda tek söz sahibidir ve diğer özel yaşam alanların üzerinde de kontrolü elinde tutmaktadır. Bu sistemin en başında da devlet başkanı sıfatı ile Beşar Esad bulunmaktadır. Bu nitelikler rejimin otoriter niteliğini ortaya koymaktadır. Otoriter sıfatı ile beraber Suriye rejiminin diğer bir özelliği başkanlık monarşisi⁶ olmasıdır. Hafız Esad'ın 2000 yılındaki ölümüyle beraber oğul Beşar anayasaya göre cumhurbaşkanı olabilmek için şart olan 40 yaşın altında olmasına rağmen yeni bir yasa ile beraber cumhurbaşkanı olabilmıştır. Böylece monarşilerde olan yönetimin babadan oğla geçişi Suriye'de de gerçekleşmiştir.

Suriye'deki rejim hem Hafız Esad hem de Beşar Esad döneminde değişen koşullara uyum sağlamaktan ziyade düzen sağlayıcı ve düzeni devam ettirici olmayı tercih etmiştir. Rejimin istikrarı ve sürdürülebilirliği her zaman en başta gelen hedef olmuştur. Suriye toplumu dünyadaki değişimin de etkisiyle gelişirken ülkedeki siyasi sistem durağan kalmıştır. Gelişen ve değişen toplum ile buna mukabil durağan kalan siyasi sistem arasındaki uçurum arttıkça rejim bu açığı güvenlik araçları ile toplumsal talepleri bastırarak kapatmaya çalışmıştır. Diğer bir deyişle rejim, toplumu güvenlik araçları ile çevreleyip etkisiz hale getirmeyi, en azından susturmayı başarmıştır.⁷ Böylece Suriye sanal olsa da bir düzen ve istikrar ülkesi olarak tanımlanmıştır.

⁵ Peter T. Coleman, "Redefining Ripeness: A Social-Psychological Perspective", *Peace and Conflict*, Cilt 3, 1997

⁶ Raymond A. Hinnebusch, "State, Civil Society, and Political Change in Syria", Augustus R. Norton (ed.), *Civil Society in the Middle East*, (Leiden, New York: Brill, 1995-1996)

⁷ Michel Kilo, "Syria... the road to where?", *Contemporary Arab Affairs*, Cilt 4, Sayı 4, Ekim 2011, s. 432-33

Rejimin düzen ve istikrar vurgusunda Suriye'nin bağımsızlık sonrası siyasal yaşamda yüz yüze geldiği istikrarsızlıklar ve Hafız Esad döneminde rejimin Müslüman Kardeşler örgütü ile karşı karşıya kaldığı ve on binlerce kişinin öldüğü 1978-1982 yılları arasındaki olaylar pekiştirici unsurlar olmuştur. Aynı zamanda kuruluşu itibari ile Suriye'nin içeriden parçalanma tehdidi, dışarıdan da Arap milliyetçiliğinin nüfuzu altında olması rejimlerin istikrar ve güveni birinci hedef olarak ortaya koymalarında etkili olmuştur.

Rejim her zaman kendini ideolojik bir zemin içinde ifade etmiş ve bu yöntemle toplumsal destek sağlamıştır. Bu ideoloji, etkisi günümüze kadar da devam eden Arap Milliyetçiliğidir. Suriye'nin İsrail'e karşı direnen bir cephe ülke olması ona hem toplumsal prestij hem de Körfez ülkelerinden finansal destek sağlamıştır. 1970 yılında Hafız Esad'ın başa geçmesine kadar yaşanan sorunlardan sonra Esad'ın pragmatik ve realist politikaları sonucu Arap milliyetçiliği Suriye'deki rejimin çıkarları doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Bir anlamda Arap milliyetçiliği Suriye devletinin kendi işleyiş mantığını takip eder hale dönüştürülmüştür.⁸ Bu duruma verilen klasik örnek Suriye'nin İran-İrak savaşı sırasında bir Arap ülkesi olan Irak'tan ziyade İran'a destek verebilmesidir.

Suriye'nin en önemli özelliklerinden bir diğeri de ülkede rejimin kimyası ve dayandığı toplumsal tabandır. Suriye ile ilgili yapılan analizlerde rejimin Nusayri rejimi olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Ancak bu tespit yanlış olmasa da eksik olduğu için detaylı açıklamalara muhtaçtır. Öncelikle Nusayri olarak tanımladığımız Türkiye'deki Alevilerden çok farklı olan Suriye Alevileri ülke nüfusunun yüzde 12'lik gibi bir kısmını oluşturmaktadır. 20. yüzyılın başlarına kadar ülkenin Sünni çoğunluğu yanında kırsalda tecrit halinde yaşayan bu kesimi Fransız manda yönetiminin bilinçli politikaları sonucu, özellikle orduya alınarak toplumda önemli yer edinmeye başlamıştı. Daha sonra Baas Partisi içerisinde de önemli yer edindiler. Bu durum 1970 öncesi güç mücadelelerinde dayanışma unsuru olurken 1970 sonrasında Hafız Esad'ın rejimi sağlamlaştırmasında önemli rol oynamıştır.⁹

Yukarıda da söylendiği gibi rejimin sadece Nusayri rejimi olduğunu söylemek abartılı bir yorumdur.¹⁰ En üstte küçük bir Nusayri grup olsa da rejim çok daha geniş toplumsal bir tabana sahiptir. Suriye rejimi en yukarıdaki küçük elit ile beraber ülkedeki diğer azınlıklar, bir takım Sünni gruplar, özellikle de Şam ve Halep'teki zengin tacir kesiminden oluşmaktadır. Billhassa Nusayri elit ile Şam'ın Sünni tacir sınıfı arasındaki ittifak rejimin korunması ve devamında

⁸ Raymond Hinnebusch, "Modern Syrian Politics", *History Compass*, Cilt 6, Sayı 1, 2008, s. 264

⁹ Nikolaos Van Dam, *The Struggle for Power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics, 1961-1980*, (London: Croom-Helm, 1981)

¹⁰ Bk.: Hana Batatu, "Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling Military Group and the Causes of its Dominance", *Middle East Journal*, Cilt 35, Sayı 3, 1981

mühim bir unsur olmuştur.¹¹ Nusayri ve Sünniler arasındaki bu işbirliği Beşar Esad'ın bir Sünni olan Esmâ Esad ile evliliği ile de örneklendirilmektedir.¹²

Bir anlamda patronaj ilişkileri ile toplumun belli kesimleri bu azınlık rejimine dâhil edilmiştir. Esad rejimleri toplumsal tabanı genişletmek özellikle de Sünni tacir sınıfını rejimin bir parçası olmasa da rejim karşısı olmaktan uzak tutmak için ekonomiyi bir araç olarak kullanmışlardır.

Bu yumuşak patronaj stratejisi ile beraber Esad rejimi daha sert ve baskıcı yöntemleri de rejimi sağlamlaştırmak ve devam ettirmek adına kullanmaktan çekinmemiştir.¹³ Bu nedenle Suriye rejimi bir çokları tarafından “popülist-otoriter” bir rejim olarak tanımlanmıştır.¹⁴ Esad ülkeyi koruyacak profesyonel ordunun yanında rejimin koruyuculuğunu yapacak, kendi yakınlarından özel muhafaza birliği oluşturmuştu. Cumhurbaşkanlığı Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Birliği, Mücadele Birlikleri, Milli İstihbarat Örgütü, Askeri İstihbarat, Hava Kuvvetleri İstihbaratı gibi çeşitli güvenlik kurumları¹⁵ ile ülkedeki en önemli baskı unsuru olarak gösterebileceğimiz durum Suriye'nin bir muhaberat (istihbarat) ya da polis devleti olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Birliği Beşar'ın kardeşi Mahir Esad¹⁶ tarafından komuta edilmesi ile öne çıkmaktadır. Bu sistem ile ülkedeki her şey, her insan, her yerde gözetim ve denetim altındadır. Rıdvan Ziyade'ye göre Suriye'de her 257 kişiye bir gizli polis düşmektedir.¹⁷ Günlük hayatı bile derinden etkileyen bu baskı Suriye'deki ayaklanmaların en temel nedenlerinden biridir. Mesela Şam bir yabancı için güvenli bir şehir olarak tanımlanmaktaydı. Bunun nedeni ise “muhaberat korkusu” olarak niteleyebileceğimiz olgu sayesinde kötü bir olayın en başından yaşanmasının önlenmesidir. Sonuç olarak her ne kadar “güvenli” ve “istikrarlı” bir ortam sağlanmış olsa da aslında bunun gerçeği yansıtmadığı aşikârdır.

Suriye rejimine güç veren diğer bir unsur kırsal kesimin kalkındırılmasıdır. Baas ideolojisinin öncelediği toprak reformu, eğitim ve sağlıkta fırsat

¹¹ Hinnebusch, “Modern Syrian Politics”, s. 270

¹² Michael S. Doran ve Salman Shaikh, “Syria The Ghosts of Hama”, Kenneth M. Pollack (et al.), *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, (Washington, D.C.: The Brookings Institution Press, 2011), s. 235

¹³ Patrick Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East*, (Berkeley, CA: University of California Press, 1988)

¹⁴ Raymond Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'athist Syria. Army, Party and Peasant*, (Boulder, CO: Westview Press, 1990), Hinnebusch, “State, Civil Society, and Political Change in Syria”, s. 219

¹⁵ Andrew Rathmell, “Syria's Intelligence Services: Origins and Development”, http://www.coffey.com/Uploads/Documents/Syriasyüzde20Intelligenceyüzde20Servicesyüzde20Originsyüzde20andYüzde20Development_2012011120922.pdf

¹⁶ Ulutaş, Bölme (ed.), “Suriye'de Aktörler”, s. 17-19

¹⁷ Carol J. Riphenburg, “Book Review: Radwan Ziadeh, Power and Policy in Syria: Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Modern Middle East”, *Syrian Studies Association Newsletter*, Cilt 16, Sayı 2, 2011, <https://ojcs.siue.edu/ojs/index.php/ssa/article/view/2158/578> (Erişim tarihi: 13 Ocak 2012)

eşitliği gibi politikalar sayesinde kırsal kesim bir nebze olsun güç kazanmıştı. Buna en güzel örnek kırsal kesimdeki elektrik kullanımının 1963 yılındaki yüzde 2 oranından 1992 yılında yüzde 95'e çıkmasıdır.¹⁸ Ancak bu kalkınma ivmesi zaman içinde popülist politikalara yenilmiş ve köhneleşmiştir. Popülist kaygılar nedeni ile 1970'li yılların ortalarından itibaren uygulamaya konulan ithal ikameci sanayileşme ülkeyi geliştirecek yatırımlara dönüşmemiş ve kamu sektörünün kısır döngüsünden çıkılamamıştır. Bunlara ülkenin çapını aşar nitelikte yapılan askeri harcamalar ve ekonomik yozlaşma ve yolsuzluk da eklenince sistem sağlıklı olmaktan uzaklaşmıştır. Bu noktada rejimin tek alternatifi popülist politikalarla görünürde de olsa bir rahatlık yaratmak diğer yandan da otoriter politikalarla olası çözülmeyi önlemek olmuştur. Yine bu sistem içerisinde Suriye'de rejim, Çin modelini takip eder şekilde siyasi liberalleşmeden uzak durmuş ve ancak sınırlı bir ekonomik liberalleşmeye müsaade etmiştir.

Beşar Esad'ın 2000 yılında başa gelmesi değişim umutlarını yeşertse de var olan rejimin devamlılığının esas olduğu kısa zamanda anlaşılmıştır. Her ne kadar ülkedeki reform ihtiyacının farkında olsa dahi şu anki değişim rüzgârını kesen Suriye'nin güçlü bağlamı o zaman da Beşar Esad'ın elini kolunu bağlayan bir unsur olmuştur. Böylece değişimden ziyade rejimin devamlılığını seçen Beşar aşamalı bir reform sürecinin takipçisi olmuştur.

Değişimler kaçınılmaz süreçlerdir. Ancak Suriye'ye baktığımızda uzun vadeli değişim stratejilerinden ziyade kısa vadeli adaptasyonlar ve uyarlamalar çözüm olarak tercih edilmiştir. Özellikle iş olanakları ve sübvansiyonlarla rejime bağlı olan toplumsal kesime son dönemde sınırlı liberalleşme sonucu oluşan rantın dağıtıldığı yeni bir burjuva kesimi de eklenmiştir. Böylece değişimi isteyen ve sürükleyecek kesim olan iş adamları ve entelektüeller bile Suriye'de geçmişte yaşanan siyasi istikrarsızlık ve köktendincilik gibi rejimin kullandığı bahanelere yenilerek ufak uyarlamalarla yetine gelmişlerdir.¹⁹

İlk başlarda Beşar Esad bu yeni dengeleri hünerli bir şekilde yönetse de gelen nokta uzun vadede bunun böyle devam ettirilemeyeceğinin sinyallerini vermiştir. Bu küçük uyarlamalar kısa vadede rejimi ayakta tutsa da uzun vadede eklenerek artıp, ayaklanmaların nedenlerine dönüşmüştür.²⁰ Beşar Esad var olan otoriter sistemi sınırlı liberalleşme ile yeniden şekillendirirken bu reformları pekiştirerek güçlendirecek siyasi değişim bir türlü gerçekleştirilememiş-

¹⁸ Raymond Hinnebusch, "Syria: from 'authoritarian upgrading' to revolution?", *International Affairs*, Cilt 88, Sayı 1, 2012, s. 96

¹⁹ Hinnebusch, "State, Civil Society, and Political Change in Syria", s. 232-34

²⁰ Bassam Haddad, "The Political Economy of Syria: Realities and Challenges", *Middle East Policy*, Cilt XVIII, Sayı 2, Yaz 2011, s. 46

tir.²¹ Ancak “Arap Baharı” ile başlayan değişim rüzgârında orta sınıfın artık eski kontrol mekanizmaları ile susturulamayacağı bir noktaya gelinmiştir.²²

Rejimin bu kısır döngü içerisinde üzerine dayandığı diğer bir unsur Suriye’nin içerisinde bulunduğu dışsal bağlam olmuştur. Esad’a göre Suriye’nin jeostratejik pozisyonu ve sahip olduğu potansiyel sayesinde ona karşı mücadele eden ülkelere karşı Suriye’nin eli güçlüdür.²³

Dışsal bağlam içinde Suriye rejiminin dayandığı en önemli unsur bölgede İsrail’in varlığı ve Suriye’nin buna karşı takındığı tavidir. İsrail ve 1967 Savaşında Golan Tepelerinin işgali Arap-İsrail sorununu Suriye’nin sadece dış politikasının değil aynı zamanda iç politikasının da en önemli meselesi haline getirmiştir. Suriye rejimi kendisini Filistin haklarının, Arap onurunun ve Suriye egemenliğinin yegâne koruyucusu olarak konumlandırmıştır. Bu tavır, rejimin yeri geldiğinde reform ihtiyaçlarına gereğince cevap verememesinin bir bahanesi olarak iç politikayı etkilemiştir. Aynı zamanda bu tavır Esad rejimlerine toplumsal desteğin artmasına da yardımcı olmuştur.²⁴ İsrail’e karşı uygulanan bu dış politika, rejimin bir anlamda “güvenlik sübabı” olmuştur.²⁵

Suriye’nin İran ile olan stratejik ilişkileri de her ne kadar onun uluslararası izolasyona maruz kalmasına neden olsa da aynı zamanda onun bölgesel konumunu önemseten bir dengeyi oluşturmaktadır. Çünkü Suriye’nin İran ile ve ona paralel geliştirdiği Lübnan’da Hizbullah ve Filistin’de Hamas ile ilişkiler bölgede hassas bir dengeyi temsil etmektedir.²⁶

Ortadoğu’nun en ciddi sorunlarının, tabiri caiz ise düğüm noktası, kilit taşı olması itibarı ile Suriye, bu haline olası müdahaleler için caydırıcı unsur olarak güvenmektedir. Thomas Friedman’ın ifadesi ile Suriye diğer Arap ülkeleri, Tunus, Mısır ve Libya gibi içeriye doğru patlamayacaktır (*implode*); o ancak ve ancak kendisi ile beraber başkalarını da etkileyeceği dışarıya doğru bir patlama (*explode*) ile sarsılacaktır.²⁷

SURİYE’NİN ZORLU DEĞİŞİM SÜRECİ

2010 yılının sonlarında Ortadoğu coğrafyasında başlayan halk ayaklanmaları Suriye rejimini endişelendirse de rejimin ilk tepkisi bu değişim rüzgârının Suriye’yi etkilemesini önemsememek ve öz güvenle Suriye’nin diğer

²¹ Hinnebusch, “Syria: from ‘authoritarian upgrading’ to revolution?”, s. 95, 98

²² Kilo, “Syria... the road to where?”, s. 431

²³ http://www.presidentassad.net/INTERVIEWS/Al_Assad_Interviews_2011/Bashar_Al_Assad_Syrian_TV_Interview_August_2011.htm

²⁴ Elie Al-Hadj, “Why Syria’s Regime is Likely to Survive”, *MERIA Journal*, Cilt 15, Sayı 1, Mart 2011, s. 11-12

²⁵ Silvia Colombo, “Syria and Lebanon: Diverging Paths of State Unsustainability”, *MEDPRO Technical Report*, Sayı 6, Haziran 2011, s. 4

²⁶ Colombo, “Syria and Lebanon”, s. 5

²⁷ http://www.nytimes.com/2011/11/27/opinion/sunday/Friedman-in-the-arab-world-its-the-past-vs-the-future.html?_r=1

ülkelerden farklı olduğunu savunmak olmuştur.²⁸ Bu tavrın başlıca nedeni yukarıda anlatılan içsel ve dışsal bağlama rejimin oldukça güvenmesidir. Rejim, uluslararası arenada zaten takındığı muhalif duruşun halkı tarafından desteklendiği ve ülkenin yaşadığı ekonomik zorluklar ve siyasi açmazlara halkın dayanma gücü olduğu, en azından onları ayaklanmaya sevk edecek düzeyde olmadığı yanlısamları ile hareket etmiştir. Beşar Esad devletin ve halkın arasında bu meselelere dair görüş farklılığı olmadığını dahi savunmuştur.²⁹

Ancak birkaç ay geçmeden Suriye'deki ilk kıvılcım 17 Mart 2011'de Dera'da ortaya çıkmıştır. Ayaklanmaların, eskiden Baas ideolojisinin kalelerinden biri olan Dera'da başlamasının en önemli nedenleri bütün ülkeyi etkileyen kuraklık ve yolsuzlukla beraber burada yaşayanların Lübnan'daki iş olanaklarını yitirmesi ile büyük bir işsizlik sorununun olmasıdır. Daha sonra ayaklanmalar Banyas, Lazkiye, Hama, Deyrizor ve Humus'a sıçramıştır. Bundan sonra da rejimin baskıdan yana takındığı tavır ile beraber silsile halinde bugünkü neredeyse iç savaş noktasına doğru gelmiştir.

Burada en başta belirtilmesi gereken önemli nokta, var olan sorunun farklı farklı tanımlanması ve bu tanımlardan hareketle farklı çözümlerin ortaya konmasıdır. Beşar Esad 10 Ocak 2012 tarihinde Şam Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada bu ayaklanmaları talihsiz olaylar olarak tarif etmiş ve toplumun sadakatinin ölçüldüğü bir test olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Yani Suriye halkının meşru taleplerini dile getirdiği gösteri ve ayaklanmalar, rejim tarafından dış güçlerin ya da aşırı köktendincilerin bir komplosu olarak nitelendirilmiştir.³¹ Esad dış güçler olarak özellikle "Batı"yı tarif etmektedir. Ona göre Sykes-Picot anlaşmasının eski sömürgecileri şimdi yeniden Suriye'yi sömürgeleştirmeye çalışmaktadır. "Batı" bu anlamda hiç değişmemiştir.³²

Görüldüğü üzere rejim, protesto ve ayaklanmaları uzun yılların birikimi ile var olan derin sorunlara halkın verdiği tepki olarak değerlendirmeyi reddetmiş ve halkın ayaklanmasını bir kriz olarak görmüştür.³³ Hatta Beşar Esad ayaklanmaları, tüm ülke geneline yayılan bir rahatsızlığın sonucu değil de kendi yerel dinamikleri içinde ortaya çıkan sorunlar olarak değerlendirmiştir. Ve böylece genel ve yapısal çözümlerden ziyade bu yerel sorunlara münferit çö-

²⁸http://www.presidentassad.net/SPEECHES/Al_Assad_Speeches_2011/Bashar_Al_Assad_Army_Day_Speech_1_August_2011.htm

²⁹ Interview with Bashar Al-Assad, *The Wall Street Journal*, 31 Ocak 2011 <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703833204576114712441122894.html> (Erişim Tarihi 10 Şubat 2012)

³⁰http://www.presidentassad.net/SPEECHES/Al_Assad_Speeches_2012/Bashar_Al_Assad_Damascus_University_Speech_January_2012.htm

³¹ Hilal Khashan, "The View from Syria and Lebanon", *Middle East Quarterly*, Cilt 18, Sayı 3, Yaz 2011

³²http://www.presidentassad.net/SPEECHES/Al_Assad_Speeches_2012/Bashar_Al_Assad_Damascus_University_Speech_January_2012.htm

³³ Kilo, "Syria... the road to where?",

zümelerin yeterli olacağını düşünmüştür.³⁴ Yine rejime göre bu kriz, bölgesel ve uluslararası bir güç savaşının Suriye'deki yansımasıdır.³⁵ Bu yaklaşım ile rejim yaşanan ayaklanmaları şiddetle bastırmayı tercih etmiş ve düzen ve istikrar sağlayıcı konumunu korumak istemiştir. Rejimin bu yaklaşımı Suriye için şaşırtıcı, beklenmedik bir tutum değildir. Ancak bunun sonuçlarının hesaplanamaması rejimin kendi bağlamında ne kadar da güven içinde olduğunun bir göstergesidir.³⁶

Bu yanlış ve eksik tanımla beraber rejim, sorunu çözmekten ziyade, başarısı (!) ortada olan kısa vadeli kriz yönetimini tercih etmiştir. Ancak bu yaklaşımın ülkeyi uzun vadeli çıkmaza soktuğu aşikârdır. Olgunlaşma teorisinin söylediği gibi tarafların yaşadığı çıkmazlık durumu sorunların çözümü için tek başına yeterli bir unsur değildir. Sorunun çözümü için tarafların çıkış noktası görmeleri ve bu süreci yönetecek, gerekli risk ve sorumluluğu alabilecek yetkin aktörler de gerekmektedir. Yoksa Esad rejiminin sadece gitmesini istemekle beraber alternatif programlar ortaya koyamamak iyi niyet gösterisinden başka bir şey ifade etmemektedir. Makalenin bu kısmında Suriye'nin içinde bulunduğu değişim süreci olgunlaşma teorisi çerçevesinde incelenecektir.

1. Süreçteki Aktörler

Suriye'de ayaklanmalar hızlıca iç savaşa doğru sürüklenirken hala rejimin ayakta kalabildiğini ve mücadele ettiğini görüyoruz. Önemli bir muhalefet grubuna karşı hala ülkede kararsız çoğunlukla beraber rejime destek veren önemli bir grup vardır. Rejimin en ateşli savunucuları yukarıda da bahsi geçen ve son dönem reformlarından rant elde eden ve daha çok Esad ailesine mensup gruptur. Bu "derin devletin" Esad'a Mısır'da Hüsnü Mübarek'in sahip olmadığı sağlam bir dayanak teşkil ettiği söylenmektedir.³⁷ Yine kamu çalışanları ve başta Nusayriler ve Hıristiyanlar olmak üzere azınlıklar da rejimin destekçi tabanını oluşturmaktadır.

Ülkenin en önemli iki büyük şehri olan başkent Şam ve Halep sessiz çoğunluğa ev sahipliği yapmaktadır. Hatta buralarda süreç boyunca rejim yanlısı protesto gösterileri yapılmıştır. Burada yaşayan orta sınıf esas olarak Beşar'ı reformcu olarak görmekte ve daha yumuşak demokratikleşme süreçlerini tercih etmektedirler. Düzen ve istikrar yanlısı bu çoğunluğun ayaklanmalar sonucunda laik ve modern yaşam biçimlerini kaybetme korkusu onları bekle ve gör politikasını takip etmeye sevk etmiştir.³⁸

³⁴ Doran ve Shaikh, "Syria The Ghosts of Hama", s. 236

³⁵ International Crisis Group, "Uncharted Waters: Thinking Through Syria's Dynamics", *Middle East Briefing*, No 31, Damascus/Brussels, 24 Kasım 2011

³⁶ Chad Spindel, "The People Want to Topple the Regime: Exploring the Arab Spring in Egypt, Syria, and Jordan", *Sage Open*, 2011, s. 1

³⁷ Doran ve Shaikh, "Syria The Ghosts of Hama", s. 233

³⁸ Hinnebusch, "Syria: from 'authoritarian upgrading' to revolution?", s. 108

Sonuç olarak kendine güvenen Suriye rejimi, muhalefeti ve isteklerini meşru kabul etmemiş ve buna mukabil onları terörist ve isyancı ilan ederek onlara karşı bir düzen sağlama mücadelesine girişmiştir. Muhalefetin rejimi bölme, özellikle orduyu parçalama istekleri gerçekleşmemiştir. Dera gibi ayaklanmanın önemli merkezlerinden biri olan yerde Baas Partisi'nden istifalar olsa da hükümette üst düzey istifalar henüz yaşanmamıştır. Yine 200.000 kişilik bir ordu olan Suriye ordusundan 10.000 civarında asker ayrılıp muhalefet grubuna geçse de bu kopuşlar henüz Libya'daki rakamlara ulaşmamıştır.³⁹

Diğer yandan Beşar Esad, muhalefeti bölme stratejileri uygulamaktadır. Muhalefetle diyalog çerçevesinde Başkan yardımcısı Faruk Şara liderliğinde “Ulusal Diyalog” programı uygulanmış ve ülkenin dört bir tarafından delegasyonlarla toplantılar yapılmıştır.⁴⁰ Görüldüğü üzere rejim hala önemli bir tabana ve elinde “terörist” olarak nitelendirdiği grupların mücadelesine karşı duracak zihinsel ve lojistik potansiyele sahiptir.

Muhalefet grubuna bakıldığında tek, bütün bir muhalefet göremiyoruz. Suriye muhalefetini kabaca ilk aşamada oluşturulmuş Yerel Koordinasyon Komiteleri, eski muhaliflerin Haziran 2011'de oluşturduğu Demokratik Değişim Koordinasyon Komitesi, Ağustos 2011'de oluşturulan, eski muhaliflere nazaran rejimle diyalogu kopararak bir an önce değişim isteyen Suriye Devrim Genel Komisyonu, ve 29 Temmuz 2011 tarihinde kuruluşu ilan edilen Özgür Suriye Ordusu teşkil etmektedir.⁴¹

En çok öne çıkan muhalif temsilci Suriye Ulusal Konseyi'dir.⁴² Kuruluşu 23 Ağustos 2011 tarihinde İstanbul'da duyurulan Konseyin yapısı 2 Ekim 2011 tarihinde açıklanmış ve başkanlığına Burhan Galyun getirilmiştir. Bu konseyin oluşumunda muhaliflerin 1-2 Haziran 2011 tarihinde Antalya'da yaptıkları toplantı oldukça önemlidir.⁴³ Bu toplantıya Abdülhalim Haddam, Rifat Esad ve neo-conların desteklediği Farid Kadri'nin katılımı reddedilmiştir. Bu durum muhaliflerin isabetli bir tavrı olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴ Bu aşamada finans bürosu, 230 kişilik genel meclis ve 29 kişilik yürütme kurulu oluşturulmuş ve medya ile ilişkiler öncelenmiştir.

İçerisinde Müslüman Kardeşler Örgütü'nü, seküler grupları, Kürt ve diğer azınlık gruplarını barındıran Konsey kendisini Suriye halkının meşru temsilcisi olarak sunsa da ülke içinde ve dışında başka muhalif grupların da

³⁹ Ibid., s. 110

⁴⁰ Doran ve Shaikh, “Syria The Ghosts of Hama”, s. 236

⁴¹ Emma Lundgren-Jörum, “Discourses of a Revolution: Framing the Syrian Uprising”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 3, Sayı 2, Ocak 2012.

⁴² Ulutaş, Bölme (ed.), “Suriye'de Aktörler”

⁴³ Veysel Ayhan ve Oytun Orhan, “Antalya'da 1-2 Haziran 2011 Tarihlerinde Gerçekleşen “Suriye'de Değişim Konferansı”nın Tam Deşifresi”, *ORSAM Rapor*, No: 61, Temmuz 2011

⁴⁴ Carsten Wieland, “Between Democratic Hope and Centrifugal Fears, Syria's Unexpected Open-ended Intifada”, *Internationale Politik and Gesellschaft*, Sayı 4, 2011, s. 47, http://www.fes.de/ipg/index_e.htm (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2012), s. 54

etkin olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Ülke içindeki en etkili muhalefeti yapan, mesela protestoları düzenleyen Yerel Koordinasyon Komiteleri, Suriye Devrimi Genel Komisyonu şemsiyesi altında ve Suriye Ulusal Konseyi'ne bağlı olarak hareket etmektedir. Suriye Ulusal Konseyi bugünkü şartlar altında hükümet ile diyaloga karşıdır. Bu noktada hem Konsey'in içinde hem de Konsey ile diğer muhalif gruplar arasında ayrılıklar mevcuttur.

Askeri açıdan bakıldığında Özgür Suriye Ordusu silahlı mücadele eden bir muhalif gruptur. Bu ordu içerisinde rejim karşıtı tüm silahlı gruplar tanımlanmaktadır; bir taraftan Suriye ordusundan ayrılan askerler, diğer yandan silahlanan siviller bu orduyu oluşturmaktadır. Özgür Suriye Ordusu'nun komuta kademesi ülke dışında, Türkiye'de bulunmaktadır ve BM raporuna göre ülke içinde yukarıda bahsi geçen grupların kontrolünü de tam sağlamış değildir.⁴⁵ Hükümete göre Özgür Suriye Ordusu dışında el-Kaide ve aşırı dinci bazı silahlı gruplar da hükümete karşı mücadele etmektedir.

Görüldüğü üzere Suriye'de muhalefet parçalanmış, lidersiz ve ortak bir ideolojiden yoksun haldedir.⁴⁶ Muhalefette hem iç-dış hem de fikirsel bağlamda ayrılıklar mevcuttur.⁴⁷ Muhalefetin Suriye'de olup bitene yaklaşımları arasındaki farklarla beraber lojistik anlamda da sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Sayısız komitenin varlığı bir anlamda ülkedeki ayrımları pekiştiren bir unsur olabilmektedir. Yine ülke içinde iletişimi sağlamak da önemli bir sorun olarak muhaliflerin önünde durmaktadır.⁴⁸

Yine tüm muhalif gruplara liderlik edebilecek, hatta olası Esad sonrası geçiş dönemini yönetecek ne bir lider ne de bir kurum Suriye için mevcut değildir. Mısır ve Tunus örneklerinde muhalefeti toparlayan ve geçiş döneminde önemli roller oynayan kurum olarak ordu ön plana çıkmıştı. Suriye'deki muhalefete bakıldığında rejime alternatif olabilecek güçlü bir liderlik göremiyoruz. Hinnebusch'a göre Suriye muhalefeti bir dış müdahale olmaksızın rejimin yerini dolduracak kapasiteye sahip değildir.⁴⁹

Uluslararası topluma bakıldığında Suriye'deki ayaklanmalar ve kriz ile ilgili olarak farklı yaklaşımların olduğunu görmekteyiz. ABD'nin geriden desteklediği Esad karşıtı grubu Suudi Arabistan, Katar, Türkiye ve Fransa oluşturmaktadır. Suriye'ye karşı bölgede Suudi Arabistan ve Katar dışında Lübnan'daki Hariri liderliğindeki grup ve yeni Libya rejimi mücadele etmektedir. Katar, ev sahipliği yaptığı el-Cezire televizyonu ile muhaliflerin sesi olmaya devam ederken Suudi Arabistan muhaliflere finansal destek sağlamaktadır.

⁴⁵ <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-69.pdf>, s. 7

⁴⁶ Doran ve Shaikh, "Syria The Ghosts of Hama", s. 235

⁴⁷ http://www.nytimes.com/2011/10/22/world/middleeast/qaddafis-death-stirs-new-protests-and-hope-in-syria.html?_r=1&pagewanted=all

⁴⁸ Wieland, "Between Democratic Hope and Centrifugal Fears", s. 56

⁴⁹ Hinnebusch, "Syria: from 'authoritarian upgrading' to revolution?", s. 110

Katar ve Suudi Arabistan'ın ortak çabası ile Arap Birliği Suriye'ye karşı tecrit politikalarının bir parçası olarak bazı yaptırımları hayata geçirmiştir.⁵⁰ Arap Birliği'nin bu yaptırımlarının yanında hali hazırda Türkiye, Avrupa Birliği ve ABD de Suriye'ye yaptırım uygulamaktadır.

Suriye'yi uluslararası düzeyde izole etmeye çalışan bu gruba karşı Suriye uluslararası ve bölgesel destekten yoksun değildir. Suriye'nin eskiden en önemli destekçisi olan Rusya yine uluslararası baskılar karşısında Suriye'ye destek olmaya devam etmektedir. Rusya ile beraber Çin, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olarak Konsey'de Suriye'ye karşı bir kararın çıkmasını engellemişlerdir; böylece Libya örneğinde olduğu gibi Suriye'ye dış müdahale yolu henüz açılmamıştır. Suriye, bölgede ise Lübnan'daki Hizbullah ve stratejik ortak İran⁵¹ ve bir ölçüde Irak tarafından desteklenmektedir.

2. Süreçte Çıkmazlık

Suriye'de siyasi ve ekonomik sistem uzun zamandır zaten tıkanmış durumdaydı. Siyasi sistem hızla değişen ve gelişen toplum karşısında hantal bir yapı olarak ihtiyaç ve taleplere cevap veremez durumdaydı. Bu sistem içerisinde siyasi talepleriniz ya rejimin sunduğu parti sisteminde yani Baas Partisi liderliğindeki Ulusal İlerici Cephe çatısı altında dile gelebilir ya da marjinal olma ile karşı karşıya kalırdı, başka bir alternatif yoktu.⁵² Beşar Esad döneminde çoğulculuk adı altında sivil toplum örgütlerine ancak rejimin öngördüğü çerçeve içinde yer verilmiştir. Mesela Esad'ın eşi Esmâ Esad'ın başkanlığındaki Suriye Tröstü adlı şemsiye örgüt altında sivil toplum örgütleri çalışmaktaydı.⁵³ Hatta bazılarına göre Esad, Baas Partisini ve işçi ve köylü sendikalarını ekonomik reformlar için engel olarak tanımlayıp, ödeneklerini keserek etkilerini azaltmaya çalışmıştır.⁵⁴ Bu da Suriye'deki reform sürecinin “Çin modelini” takip ettiğinin göstergesidir; yani demokratikleşmeden önce ekonomik modernleşme tercih edilmiştir.

Yine ekonomik sistemde son dönemde, 2005 yılındaki Baas Partisi kongresinde “toplumsal pazar ekonomisi” ideali ortaya konmuştu. Ancak Abdullah Dardari tarafından şekillenen ekonomi politikaları bu idealden farklı olarak neo-liberal yaklaşımları takip etmiş ve böylece gelir dağılımının eşitliği gibi idealler göz ardı edilmişti. Bu da orta ve alt sınıfların durumunu zorlaştırmış ve ülkedeki dengeleri tehlikeye sokan bir durum olmuştu. Bir anlamda

⁵⁰ Veysel Ayhan, “Türkiye ve Arap Birliği'nin Suriye'ye Yaptırım Kararları ve Olası Sonuçları”, *ORSAM Rapor*, No: 91, Aralık 2011

⁵¹ İran'ın Suriye'deki olaylara yaklaşımı için bk.: Gülriz Şen, “İran ve ‘Arap Baharı’: Bağlam, Söylem ve Siyaset”, *Orta Doğu Etütleri*, Cilt 3, Sayı 2, Ocak 2012

⁵² Kilo, “Syria... the road to where?”, s. 432-33

⁵³ Wieland, “Between Democratic Hope and Centrifugal Fears”, s. 47,

⁵⁴ Hinnebusch, “Syria: from ‘authoritarian upgrading’ to revolution?”, s. 99

ülkede sınıflar arası uçurum artmaya başlamıştı.⁵⁵ Bu reform sürecinin en dikkat çeken özelliklerinden birisi sanayileşme odaklı gelişmeden ziyade bankacılık, turizm ve ticaret gibi hizmet sektörü üzerinden bir gelişme yaşanmasıdır. Mesela 20 milyar dolar gibi bir para lüks ev ve otel inşası için harcanmıştır. Haddad'ın verdiği verilere göre 2010 yılının iki aylık bir süre diliminde 28 adet turizm projesi hayata geçirilirken aynı zaman diliminde 48 tane tekstil firması kapanmıştı.⁵⁶ İkinci olarak bu reform süreci yukarıda da bahsedilen, rejimin toplumsal yapısında değişikliklere neden olmuştur. Süreç daha çok Esad ailesinden olmak üzere kendi kapitalistlerini yaratmıştır. Bu, literatürde “eş-dost kapitalizmi” olarak tabir edilmektedir. Beşar Esad'ın kuzeni olan Rami Mahluf⁵⁷ yeni kesimin en önde gelen isimlerindedir. Bu yeni kapitalist sınıf için özel okullar, üniversiteler ve hastaneler yapılırken kamusal hizmetlerin kalitesinde düşüşler yaşanmaya başlamıştı.⁵⁸

Böylece Baas partisinin önemli başarılarından olan kırsal kalkınma tersine çevrilmiş ve Suriye nüfusunun büyük kısmını oluşturan kırsal kesimin gelir kaynakları kesilmiştir. Aslında bu, rejim için bindiği dalı kesmek gibi bir durum olmuştur. Çünkü kırsal kesim Baas rejiminin en önemli destekçisi olan gruptur. Bu politikalar sonucu kırsal kesim insanları fakirleşme ve zorunlu göçle karşı karşıya kalmıştır. Mesela son yıllarda 1.3 milyon insanın ülkenin tahıl ambarı olarak tanımlanan Cezire bölgesini terk etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Bunun bir nedenin de 2007-2010 yılları arasında yaşanan kuraklık olduğu bilinmelidir.

Zorunlu göç sonucu, kaçınılmaz olarak kentlerde gecekondulaşma artmıştır. Son dönemde Suriye’de bu oran yüzde 42’ye kadar çıkmıştır.⁵⁹ Bu barınma sorunu 2003’teki Irak Savaşı’ndan kaçıp Suriye’ye sığınan Iraklı mültecilerle de derinleşmiştir. Ayrıca liberalleşme politikaları sonucu kira bedel kontrollerinin sona ermesi ile barınma maliyetleri artmış ve orta ve alt sınıf grupları bir anlamda “barınma krizi” ile karşı karşıya kalmıştır. Çok temel bir ihtiyaç olan barınmadaki bu kriz Suriye için “zaman bombası” olarak nitelendirilmiştir.⁶⁰

Aynı zamanda ekonomi politikaları sonucu halkın alım gücü yüzde 24 oranında daralmış ve hayat standartlarında düşüş yaşanmıştır. Suriye’de nüfusun yüzde 79’u 34 yaşın altındadır ve çoğunluğu eğitilmiş olan bu gençler iş imkanlarından yoksundurlar. Tüm bunlarla beraber ekonomideki yolsuzluk ve

⁵⁵ Haddad, “The Political Economy of Syria”, s. 47, 55

⁵⁶ Ibid., s. 51, 54

⁵⁷ Bk.: Ulutaş, Bölme (ed.), “Suriye’de Aktörler”, s. 22-23

⁵⁸ Hinnebusch, “Syria: from ‘authoritarian upgrading’ to revolution?”, s. 101

⁵⁹ Kilo, “Syria... the road to where?”, s. 435

⁶⁰ Robert Goulden, “Housing, inequality, and economic change in Syria”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 38, Sayı 2, 2011

rüşvet de tıkanmış ekonomiyi daha da çıkmaza sürüklemiştir.⁶¹ Siyasi Risk İndeksine göre Suriye'deki yolsuzluğun kontrolü 1996 yılındaki 0.666 oranından 2009 yılında 0.333 oranına gerilemiştir. Bu rakamsal gerçek ile beraber Suriye'deki yolsuzluk ile ilgili vahim bir durum rüşvetin bir ödüllendirme aracı olmasıdır.⁶²

Hâlihazırda var olan bu ekonomik zorluklara ayaklanmaların başlamasından sonra elektrik kesintileri, petrol ve ocak gazında sıkıntılar, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki hızlı artışlar eklenmiştir.⁶³ Böylece ülkedeki yoksulluk daha da hissedilir hale gelmiştir. Suriye ekonomisinin 2011 yılında yüzde 2-4 arasında daraldığı tahmin edilmektedir ve ayrıca 2012 yılı için de sert düşüşün olacağı öngörülmektedir. Mesela Suriye ekonomisinin önemli kalemlerinden olan turizm gelirleri ciddi düşüş yaşamıştır. Tüm ticaret aktivitelerinin yarı yarıya azaldığı söylenmektedir. Yine ülkedeki bankacılık sektörü de zor günler yaşamaktadır. Kredilerin yüzde 60'nın araba almak için kullanıldığı ülkede geri ödemelerde yaşanacak sorunların tüm bankacılık sistemini çökertebileceği düşünülmektedir.⁶⁴ Suriye rejimi ekonomide yaşanan bu zorlukları uluslararası yaptırımlara ve silahlı muhalif grupların sabotajlarına bağlamaktadır.⁶⁵

Yukarıda bahsi geçen ekonomik zorluklar sorunun çıkmazlık noktasının zeminini oluştururken Kasım 2011 tarihinden itibaren çatışmalarda ölen kişi sayısının günden güne artması insani olması açısından çıkmazlık durumunu şiddetlendiren en önemli unsur olmuştur. Her ne kadar ölen sayısının rakamsal büyüklüğü yaşanan trajedinin yanında önemli olmasa da bu konuda net ve tutarlı veriler bulunmamaktadır. Son olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Komisyonunca hazırlanan ve 22 Şubat 2012'de sunulan raporda hem hükümetin hem de muhalif Yerel Koordinasyon Komiteleri'nin altında çalışan İhlalleri Tespit Merkezi'nin (The Violations Documenting Center) verilerine yer verilmiştir. Hükümete göre 15 Mart 2011-18 Ocak 2012 tarihleri arasında 2,493'ü sivil, 1,345'i asker ve polis olmak üzere toplam 3,838 kişi hayatını kaybetmiştir. Muhalefete göre ise 6,399'u sivil ve 1,980'i ordudan kaçanlar olmak üzere toplam 8,079 kişi hayatını yitirmiştir.⁶⁶

Uluslararası ilişkilerde de Suriye rejimi tecride maruz kalmıştır. Özellikle Arap Birliği'nin yaptırım kararları ile rejim iyice yalnızlaşmıştır. Buna mukabil Suriye Ulusal Konseyi'nin tanınırlığı artmıştır. Her ne kadar Birleşmiş

⁶¹ Kilo, "Syria... the road to where?"

⁶² Colombo, "Syria and Lebanon", s. 7

⁶³ International Crisis Group, "Uncharted Waters"

⁶⁴ "The Squeeze on Assad", *Economist*, Cilt 399, Sayı 8740, 7/2/2011

⁶⁵ <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-69.pdf>, s. 10

⁶⁶ *Ibid.*, s. 8-9

Milletler Güvenlik Konsey'i Suriye rejimine karşı yaptırım kararı alamasa da BM Genel Kurulu Suriye'yi kınayan kararlar almıştır.

3. Çıkış Noktası

Sorunların aşılması için her ne kadar çıkmazlık durumu bunun aciliyetini ortaya koysa da taraflar bir çıkış noktası göremediği sürece sorunun çözümü mümkün olmayabilir. Bu nedenle tarafların çıkış noktası görmeleri ve çözüm iradelerinin var olması çözüme giden yolu kolaylaştırıcaktır. Bu noktada sorunun tarafları olarak rejim, muhalefet ve üçüncü taraf olarak uluslararası toplumun yaklaşımları değerlendirilecektir.

Suriye rejimi yaşanan olayları “kriz” olarak değerlendirmiş ve buna neden olan sorunları çözmekten ziyade bir an önce krizi sonlandırmak istemiştir. Rejimin bu krizden çıkış için uyguladığı yöntem ise bir taraftan yapısal olmayan reform vaatleri ve yardımlarla ekonomik sorunları bertaraf etmek diğer yandan da hep yapıldığı gibi baskı ve şiddet yoluyla halkı susturmak olmuştur. Beşar'a göre reformun iki önemli yönü vardır birincisi siyasi reform, ikincisi ise teröre karşı mücadele.⁶⁷ Yine Beşar Esad Suriye Arap televizyonuna verdiği mülakatta güvenlik çözümünden çok siyasi çözümü tercih ettiklerini söylemiştir. Ancak bunu söylerken bile güvenliğin sağlanmasının önemine dikkat çekmiştir.⁶⁸

Suriye'de ayaklanmalar henüz başlamadan diğer örneklere bakarak Beşar Esad kamuda çalışanlara ve emeklilerine 360 milyon dolarlık petrol yardımı ve 400.000 fakir aileye 270 milyon dolarlık nakdi yardım yapmış ve daha önce ilaçlarda ilan edilen zamları geri çekmiştir. 17 Şubat 2011'de de temel gıda maddelerine uygulanan vergilerin düşürüldüğünü açıklamıştır. 25 Mayıs'ta da petrolün litre fiyatı yüzde 25 oranında düşürülmüştür.⁶⁹

Olayların başlamasının ardından, Cumhurbaşkanı Esad'ın talebi üzerine, Başbakan Muhammed Naci Otri başkanlığındaki hükümet 29 Mart tarihinde istifasını sunmuş, yerine 14 Nisan tarihinde Adil Sefer başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Diğer yandan, Cumhurbaşkanı Esad, olayların önüne geçebilmek amacıyla 21 Nisan 2011 tarihinde 1963 yılından beri uygulanan olağanüstü hal yarasını kaldırmış, Devlet Yüksek Güvenlik Mahkemesi ilga edilmiş ve barışçı gösterilere izin veren yeni bir yasa kabul edilmiştir.⁷⁰ Sonuncusu 15 Ocak 2012'de olmak üzere Beşar Esad toplam dört kez genel af ilan etmiştir. Son olarak 12 Aralık 2011 tarihinde yerel seçimler düzenlenmiştir; ve

⁶⁷http://www.presidentassad.net/SPEECHES/Al_Assad_Speeches_2012/Bashar_Al_Assad_Damascus_University_Speech_January_2012.htm

⁶⁸http://www.presidentassad.net/INTERVIEWS/Al_Assad_Interviews_2011/Bashar_Al_Assad_Syrian_TV_Interview_August_2011.htm

⁶⁹ Al-Hadj, “Why Syria's Regime is Likely to Survive”, s. 2

⁷⁰ http://articles.cnn.com/2011-04-21/world/syria.unrest_1_emergency-law-president-bashar-al-assad-security-forces?_s=PM:WORLD

meclis seçimlerinin Mayıs ya da Haziran 2012’de yapılması kararlaştırılmıştır. 26 Şubat’ta özellikle Baas Partisinin devletin ve toplumun lideri olduğunu söyleyen 8. maddenin yer almadığı yeni Anayasa taslağı referanduma sunulmuştur.⁷¹

Görüldüğü üzere rejim krizden öte bir sorun göremediği için uzun vadeli olumlu sonuçları olacak strateji ve kararlardan ziyade kısa vadeli sonuçları olacak, bir anlamda göstermelik kararlarla kriz yönetimi uygulamıştır. Bazıları bunun rejimin “zaman kazanma” stratejisi olduğunu vurgulamaktadır.⁷² Mücadelesini sürdürmek adına rejimin elle tutulur bir ekonomik stratejisi yoktur. Mesela uygulanan yaptırımlara karşılık rejimin herhangi bir hazırlığını görememekteyiz.⁷³ Kapsamlı ve gerçek reformları hayata geçirmek konusundaki kapasite eksikliği ve gönülsüzlüğü ile beraber rejim aşırı otoriter eğilimlerine de devam edebilmektedir.⁷⁴

Diğer yandan rejimin kendisi, vaatler ötesine geçemeyen net çözümler sunamasa da kendi çözümünü dışındaki çıkışların ülkede istikrarsızlık yaratacağı söylemi ile de prim sağlamaya çalışmaktadır. Bu kısır döngü içerisinde Esad rejiminin söylemi muhalefetin reform çağrılarını yasadışı olarak nitelemek ve sorunu çözmekten ziyade güvenlik araçları ile baskı altına almak olmuştur.⁷⁵ Rejimin elindeki bu baskı ve şiddet unsuru, muhalefet ve uluslararası toplum bir çıkış yolu öneremediği sürece en etkili çıkış yolu olmaya devam edecektir.

Ancak muhalifler açısından bakıldığında muhalefet eşitlik, sivil katılım, laiklik gibi bir takım prensipler üzerinde dursa da muhalefetin bunların ötesinde Suriye’nin geleceği üzerine elle tutulur net bir vizyonunun olmadığı görülmektedir. Mesela Suriye Ulusal Konseyi’nin siyasi programının çok da güçlü olmadığını görüyoruz. Programın, Esad’ın gidişinden sonra sistemin sağlıklı işlemeye devam edeceği varsayımı üzerine inşa edildiği görülmektedir.⁷⁶ Ancak Esad sonrası oluşturulacak olası bir hükümetin de şu an rejimin karşı karşıya kaldığı çıkmazlarla ve kısıtlamalarla yüzleşmek zorunda kalacağı akıldan çıkarılmamalıdır.⁷⁷ Bir anlamda sorunun çözümü için anahtar, muhalefetin rejime karşılık ülkenin sorunlarına cevap olacak, gerçek bir alternatif sunabilmesinden geçmektedir.⁷⁸

⁷¹ Suriye rejimi katılımı yüzde 60’a yakın ve kabul oylarını yüzde 89.4 olarak açıklamıştır. <http://www.reuters.com/article/2012/02/27/us-syria-idUSL5E8DB0BH20120227>

⁷² Colombo, “Syria and Lebanon”, s. 9

⁷³ International Crisis Group, “Uncharted Waters”, s. 1

⁷⁴ Haddad, “The Political Economy of Syria”, s. 57

⁷⁵ Wieland, “Between Democratic Hope and Centrifugal Fears”, s. 52

⁷⁶ International Crisis Group, “Uncharted Waters”, s. 6

⁷⁷ Hinnebusch, “Syria: from ‘authoritarian upgrading’ to revolution?”, s. 113, Haddad, “The Political Economy of Syria”, s. 54

⁷⁸ http://www.nytimes.com/2011/10/22/world/middleeast/qaddafis-death-stirs-new-protests-and-hope-in-syria.html?_r=1&pagewanted=all

Uluslararası toplumun tutumuna bakıldığında da Suriye'nin kendisi ve ülkede yaşanan olaylara dair farklı yaklaşımların ve hesapların olması sorunun çözümünü zorlaştıran diğer bir unsurdur.⁷⁹ En başta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Libya örneğinde olduğu gibi Suriye'ye karşı yaptırım kararı alamamıştır. Güvenlik Konseyi daimi üyeleri Rusya ve Çin'in vetosu nedeni ile böyle bir karar Ekim 2011 ve Ocak 2012'de denemesine rağmen alınamamıştır. Ancak BM Genel Kurulu 16 Şubat 2012 tarihli oturumunda ülkedeki şiddeti kınayan ve bir an önce durdurulmasını talep eden kararı 137 evet oyu ile kabul etmiştir, ancak bu kararın bağlayıcılığı yoktur. Bu kararın tek somut ifadesi, eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın BM ve Arap Birliği'nin ortak Suriye özel temsilcisi olarak atanması olmuştur.

Her ne kadar BM Güvenlik Konseyi Suriye'ye yaptırım kararları almasa da başta Arap Birliği olmak üzere AB gibi bölgesel örgütler ve Türkiye gibi bazı bölge devletleri ve ABD, Suriye'ye diplomatik baskı ve çeşitli ekonomik yaptırımlar uygulamaktadırlar. ABD 18 Mayıs, AB 23 Mayıs 2011 tarihlerinde rejime karşı yaptırım kararlarını açıklamışlardır. Geçen zaman içerisinde yaptırımların derecesi gittikçe artmış ve ABD ve AB yaptırımları Suriye petrolünü boykot etme noktasına gelmiştir.⁸⁰

Türkiye de Suriye hükümeti ve merkez bankası ile olan tüm banka işlemlerini durdurmuş, kredi anlaşmalarını askıya almış, silah alış-satışını durdurmuş, hükümetin Türkiye'deki mal varlığını dondurmuş ve Esad'ın lider takımının ülkeye girişlerini yasaklamıştır. Buna karşılık Suriye de Türkiye ile olan serbest ticaret anlaşmasını askıya aldığını açıklamıştır.⁸¹

Arap Birliği de tüm çözüm öneren çağrılarını Suriye'nin cevap vermemesi üzerine bazı yaptırımları hayata geçirmiştir. Mesela Suriye merkez bankası ile olan finansal işlemleri durdururken bazı Suriyeli yetkililere de seyahat yasağı getirmiştir.⁸² Ama en önemlisi Arap Birliği'nin Suriye'nin üyeliğini 12 Kasım 2011 tarihinde askıya almasıdır.⁸³ En sonunda, Rusya'nın tavsiyesi üzerine 19 Aralık 2011 tarihinde Suriye, Arap Birliği ile protokol imzalamış ve 24 Aralık'ta Arap Birliği gözlemci heyetine kapılarını açmıştır. 23 Ocak 2012'de heyet yayınladığı rapor ile Beşar Esad'ın görevini yardımcısına devretmesi ve Ulusal Birlik hükümetinin kurulması çağrısında bulunmuştur. Suriye rejiminin bu çağrıyı reddetmesi ve artan güvenlik endişeleri neticesinde Birlik, heyetin görevini askıya almıştır.⁸⁴

⁷⁹ <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-69.pdf>

⁸⁰ <http://www.bloomberg.com/news/2011-12-01/eu-u-s-toughen-syria-sanctions-as-un-says-crackdown-death-toll-increases.html>

⁸¹ Ibid.

⁸² <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-15901360>

⁸³ <http://www.guardian.co.uk/world/2011/nov/12/syria-suspended-arab-league>

⁸⁴ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-17144805>

Arap Birliği'nin bu çabaları Suriye rejiminde bir cevap bulamamış hat-
ta Beşar Esad bu karar ve yaptırımları kendi çıkarınca yorumlamaktan kaçın-
mamıştır. Esad'a göre Arap Birliği'nin Suriye'nin üyeliğini askıya alma kararı
ile Birlik aslında kendi Arap kimliğini askıya almıştır. Çünkü Suriye, Arap
Birliği'nin kalbidir. Arapçılık bir üyelik değil, bir kimliktir ve bu kimlik de bir
örgüt tarafından verilen ve alınan bir sertifika değil ancak ve ancak tarihin bah-
şettiği bir olgudur.⁸⁵ Yine Beşar Esad'a göre Birlik'ten bir delegasyon talebi ilk
olarak kendilerinden gelmiş ancak o zaman kabul görmemiştir.⁸⁶ Suriye rejimi-
nin gözlemci heyetini kabul ederken amacı rejimin silahlı isyancılarla savaştığı
gerçeğinin yabancı gözlemciler tarafından tespit edilmesidir.⁸⁷

Suriye rejimine uygulanan tüm bu yaptırımlara rağmen uluslararası
toplum Suriye muhalefetine gerekli desteđi vermekte çok da aceleci davran-
mamıştır. Suriye Ulusal Konseyi'nin kurulması olumlu karşılanırken tavırlar bu
olumlamanın ötesine geçememiştir. Mesela Washington, Konsey'in kurulması-
nı doğru bir adım olarak değerlendirirken bunun Suriye halkını tam anlamıyla
temsili konusunda şüphelerinin olduğunu da belirtmiştir. AB dışişleri yüksek
temsilcisi Catherine Ashton da Konseyle ilgili "bence [ne olup bittiđini] biraz
daha anlamaya çalışmalıyız" şeklinde demeç vermiştir.⁸⁸

Son olarak "Suriye'nin Dostları" adı altında Tunus'ta 24 Şubat 2012'de
toplanan konferans yukarıda bahsedilen sorunların küçük bir gösterisi olmuştur.
Suriye'deki şiddeti bastırmak adına cılız bir çaba olarak nitelenen konfe-
rans Suriye muhalefeti için dile getirilen bir bütünlükten ve liderden yoksun
olma durumunu da gözler önüne sermiştir. Bir taraftan Suriye içinden muhale-
feti yürüten Ulusal Koordinasyon Komitesi konferansa katılmazken Suriye
Ulusal Konseyi de Suriye halkından ziyade Suriye muhalefetine meşru temsil-
cisi olarak tanınmıştır.⁸⁹ Sonuç olarak Suriye'nin bölgede destekçileri olduğu
da düşünülürse sorunu çözmek isteyen uluslararası toplumun bu konuda ger-
çekten kararlı ve iradeli olması gerekmektedir.⁹⁰

SONUÇ

Suriye kaçınılmaz, ama bir o kadar da zorlu bir değişim sürecinin içeri-
sindedir. Bu süreçte Esad rejiminin şiddet kullanmaktan çekinmemesi ile her
geçen gün artan ölü sayısı ve ülkenin içinde bulunduğu durum, bunun ne za-
man ve nasıl sona ereceği sorusunu akıllara getirmektedir. Bu sorulara doğru-

⁸⁵http://www.presidentassad.net/SPEECHES/Al_Assad_Speeches_2012/Bashar_Al_Assad_Damascus_University_Speech_January_2012.htm

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19498625.asp>

⁸⁸ http://www.nytimes.com/2011/10/22/world/middleeast/qaddafis-death-stirs-new-protests-and-hope-in-syria.html?_r=1&pagewanted=all

⁸⁹ <http://gulfnews.com/opinions/columnists/syria-s-friends-fail-splintered-opposition-1.987127>

⁹⁰ <http://www.nytimes.com/2011/11/19/opinion/do-not-attack-syria.html>

dan bir cevap vermekten ziyade bu çalışmada Suriye'nin içinde bulunduğu içsel ve dışsal bağlam ortaya konmuş ve ülkenin yaşadığı zorlu süreç bu bağlamda anlatılmıştır. Bu çerçevede Suriye rejiminin ona özgüven veren bağlamı çözüldükçe, yani çıkmazlık durumunu daha çok hissettikçe, muhalefet ve uluslararası toplum ile çözüm için müzakere masasına oturmaya daha meyilli olacağı söylenebilir. Her ne kadar rejim için de süreç çıkmazlarla dolu olsa da rejim hala şiddet ve baskı unsurları ile “krizi” sona erdirebileceğine inanmaktadır.

Bunun yanında tarafların bu sorundan çıkış önerilerinin kapsayıcılığı, derinliği ve somut oluşu da çözümü hızlandıracaktır. Rejim, “Arap Baharı”nın gün yüzüne çıkmasını sadece hızlandırdığı, aslında uzun yılların birikimi sonucu ortaya çıkan sorunları küçük çaplı ve yerel bir kriz olarak görmekten vazgeçip bastırmaktan ziyade kapsamlı ve yapısal reformlarla çözebileceğini göstermelidir. Diğer yandan muhalefetin de prensipler üzerinden bir tartışma yapmak bir yana elle tutulur alternatifler koyması beklenmektedir.

Ülkedeki şiddet sarmalı içinde tarafların tek başlarına müzakere edebilmeleri ise uzak görünmektedir. Bu noktada üçüncü tarafların arabuluculuğu önem kazanmaktadır.⁹¹ Ancak uluslararası toplumda konuya yaklaşımda farklılıklar bunun etkisi konusunda soru işaretlerine neden olsa da sağduyulu yaklaşım ve müzakerelerde arabuluculuk, muhalifleri silahlandırmak veya askeri müdahaleden daha iyi sonuçlar verecektir.

⁹¹ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 30, Haziran 2011